

SILVIA BRUNI
Piękno muzyczne w kalejdoskopowym zwierciadle

<https://doi.org/10.56693/sc.178>

The Aesthetic Legacy of Eduard Hanslick. Close Readings and Critical Perspectives
red. Lee Rothfarb, Alexander Wilfing, Christoph Landerer

Routledge, New York 2024
oprawa twarda, 340 s.
ISBN: 9780367856137; ebook: 9781003016403.
Przybliżona cena: 175 \$ / ebook: 50 \$

Traktat wybitnego estetyka i krytyka muzycznego Eduarda Hanslicka *Vom Musikalisch-Schönen* (1854) pozostaje jednym z najważniejszych tekstów filozoficznych poświęconych muzyce i wciąż inspiruje refleksję filozoficzną w tej dziedzinie. Przyczyn niegasnącej popularności traktatu można upatrywać w przystępnym stylu jego wypowiedzi oraz zwięzłej formie, które idą w parze z enigmatyczną treścią nieustannie pobudzającą debatę nad znaczeniem użytych przez austriackiego filozofa pojęć i tez. W Polsce myśli zawarte w traktacie były przedmiotem pogłębionych analiz podjętych przez Krzysztofa Lipkę (2009) i Krzysztofa Guczalskiego (2015, 2017). W 2017 roku w Wydawnictwie Uniwersytetu Wrocławskiego ukazał się nowy przekład traktatu

pod tytułem *O pięknie muzycznym. Przyczynek do rewizji estetyki sztuki dźwięków*, opracowany i opatrzony komentarzem przez Joannę Giel. Jest to drugie polskie wydanie, po wcześniejszym tłumaczeniu Stanisława Niewiadomskiego *O pięknie w muzyce* (1903). Jak jednak często bywa w przypadku wybitnych dzieł, myśli i rozważania zawarte w traktacie Hanslicka są powielane w oderwaniu od pierwotnego kontekstu – zarówno tekstowego, jak i historycznego, co przyczynia się do powstawania błędnych tradycji interpretacyjnych, a nawet utrwalania odczytań, których bezpodstawność została już naukowo wykazana. Znamiennym tego przykładem jest powszechne przywoływanie frazy *tönend bewegte Form* („forma poruszona dźwiękiem”) jako lapidarnego ujęcia istoty muzyki według Hanslicka.

Z potrzeby zapobiegania tego typu zjawiskom powstała antologia artykułów naukowych zatytułowana *The Aesthetic Legacy of Eduard Hanslick. Close Readings and Critical Perspectives* [Estetyczne dziedzictwo Eduarda Hanslicka. Dogłębna analiza tekstu i perspektywy krytycznej]. Redaktorami tomu są czołowi badacze twórczości Hanslicka: amerykański muzykolog i tłumacz Lee Rothfarb – współtwórca edycji krytycznej dzieł filozofa (m.in. w ramach projektu „Eduard Hanslick – Sämtliche Schriften”) – oraz austriaccy humaniści głęboko zaangażowani w badania nad estetyką muzyki w kontekście filozofii niemieckojęzycznej XIX wieku – Christoph Landerer i Alexander Wilfing, autorzy realizujący od 2014 roku długoterminowy projekt badawczy „Hanslick in Context”¹. Publikacja adresowana jest do filozofów muzyki, historyków estetyki, muzykologów specjalizujących się w XIX wieku oraz teoretyków zajmujących się problematyką estetyczną.

1 „Hanslick Online”, <https://hanslick.acdh.oeaw.ac.at/projektgeschichte-engl.html?lang=en> [dostęp: 15 V 2025]. Strona udostępnia wyniki badań prowadzonych w ramach tego projektu, mających na celu analizowanie historycznych kontekstów życia i twórczości Hanslicka.

The Aesthetic Legacy of Eduard Hanslick to pierwsza antologia poświęcona recepcji i znaczeniu spuścizny teoretyka, która nie stanowi księgi pokonferencyjnej. Punktem wyjścia dla wszystkich zawartych w niej rozważań jest wspomniany traktat *Vom Musikalisch-Schönen*. Napisane przez 28-letniego Hanslicka, aspirującego wówczas do objęcia stanowiska wykładowcy historii i estetyki muzyki na Uniwersytecie Wiedeńskim, studium to pozbawione jest wyraźnej struktury logicznej, co czyni je mniej przystępnym dla czytelnika, niż można by oczekiwać po klasyku estetyki i filozofii. Jak podkreślają redaktorzy, jest to konsekwencją zarówno braku doświadczenia autora, jak i pośpiechu, w jakim dzieło zostało złożone – miało posłużyć jako praca habilitacyjna. Rozdziały 4, 5 i 6 ukazały się wcześniej jako artykuły w dodatku do „Wiener Zeitung”. Od pierwszego wydania traktat doczekał się dziewięciu wznowień za życia Hanslicka (ostatnie w 1902 roku²), w których autor rozwijał i dopracowywał rozmaite pojęcia oraz idee. Mimo to wiele aspektów jego argumentacji pozostało niejasnych, przez co dzieło należy jednocześnie do najczęściej omawianych i najmniej zrozumianych tekstów o istocie muzyki. To właśnie dlatego – jak zaznaczają redaktorzy – „musimy przeorientować nasze rozumienie i odczytanie *Vom Musikalisch-Schönen* jako tekstu dynamicznego, a nie monolitycznego, i przeanalizować go ponownie w świetle jego dynamicznych cech” (s. 4).

Zgodnie z tą intencją treść traktatu podano zarówno analizie intradyskursywnej – służącej rekonstrukcji wewnętrznego rozwoju podjętych zagadnień – jak i interdyskursywnej – skupionej na interakcjach między nimi. Zaproponowane dynamiczne, „holistyczne” ujęcie *Vom Musikalisch-Schönen* „śledzi proces rozwoju tekstu – zarówno w odniesieniu do struktury rozdziałów

i różnic między wydaniem, jak i z perspektywy ewoluujących kontekstów interpretacyjnych” (s. 18), tym samym tworząc solidniejsze podstawy naukowe dla głębszego zrozumienia jego zawartości.

Jak sam tytuł wskazuje, omówienie kluczowych zagadnień poruszonych przez Hanslicka podjęto w sposób umożliwiający zrozumienie pełnego zakresu jego refleksji estetycznej. Autorzy zwracają również uwagę na kwestie, które nadal wymagają głębszego rozpatrzenia.

Książka podzielona jest na pięć sekcji poprzedzonych wstępem redaktorów. Każda koncentruje się na wybranym pojęciu lub zagadnieniu o kluczowym w dyskursie Hanslicka znaczeniu, ujętym w dwóch artykułach. Przyczynki zostały ułożone chronologicznie – od genezy traktatu po jego wczesną recepcję za życia autora. W pierwszej sekcji Landerer i Wilfing szczegółowo analizują ewolucję treści *Vom Musikalisch-Schönen* w kolejnych edycjach, z naciskiem na historyczne uwarunkowania pojęcia piękna – „gdy analizujemy relacje między estetyką Hanslicka, jego działalnością krytyczną i wspomnieniami, wyłania się bardziej złożony obraz powiązań między muzyką, pięknem a historią” (s. XIII).

W drugiej sekcji autorzy przedstawiają odpowiednio muzykologiczne i filozoficzne rozumienie pojęcia formy. Hanne Appelqvist bada wpływ kantowskiego idealizmu transcendentnego na koncepcje formy, piękna i intencjonalności obecne w traktacie. Z kolei Lee Rothfarb analizuje formę, treść i symetrię, przywołując przy tym refleksje Josepha Kermana i Pietera van den Toorna. W obu tekstach szczególną uwagę poświęcono tematowi muzycznemu jako „siedlisku treści muzycznej” (Lipka), który przez swoje piękno „ustanawia formalne połączenie między muzyką, umysłem a światem jako całością” (*das ganze Universum*).

Trzecia sekcja dotyczy relacji muzyki z emocjami. Zangwill i Wilfing rozważają miejsce uczuć w doświadczeniu

2 Przekład tego wydania traktatu: *Eduard Hanslick's „On the Musically Beautiful”: A New Translation*, tłum. Lee Rothfarb, Christoph Landerer, New York 2018.

muzycznym, wychodząc od rzadko komentowanej uwagi samego Hanslicka: „Silne uczucia, które muzyka budzi w uszpienia, i wszystkie słodkie oraz bolesne nastroje, w które wprawia nas, półśpiących słuchaczy – nie chcemy ich nie doceniać”. Autorzy ukazują rozróżnienie Hanslicka między dwoma sposobami słuchania muzyki: estetycznym (aktywnym, artystycznym, intelektualnym, oddziałującym na duszę [*Geist*]) i patologicznym (biernym, instynktownym, prymitywnym, oddziałującym na system nerwowy), co prowadzi do ukazania istoty „właściwego” słuchania i jego związków z muzycznym pięknem. Lawrence Zbikowski przedstawia natomiast szerszy kontekst historyczny rozważań Hanslicka na temat emocji, podkreślając ich aktualność.

W czwartej sekcji poruszono zagadnienia, które – jak zaznaczają redaktorzy – zyskały ostatnio na znaczeniu w badaniach nad Hanslickiem: wyobraźnię i aspekt wykonawczy muzyki. Theodore Gracyk analizuje teorię wyobraźni jako „czynnika sprawczego piękna” oraz jej rolę w rozumowaniach Hanslicka. Anthony Pryer bada natomiast, czy wykonanie jest jedynie dodatkiem do piękna, czy jego integralnym składnikiem.

Piąta sekcja dotyczy recepcji traktatu w drugiej połowie XIX wieku. Otwiera ją pierwsze w historii integralne tłumaczenie recenzji *Vom Musikalisch-Schönen* autorstwa Roberta Zimmermanna (1854), dokonane przez Marka Evana Bondsza. Następnie Thomas S. Grey zgłębia relację myśli Hanslicka do wagnerowskiego ideału *Gesamtkunstwerk*, będącą jednym z kluczowych wątków recepcji traktatu. Szczególną uwagę poświęcono argumentom czeskiego muzykologa Otakara Hostinský'ego (1877), dotyczącym muzyki wokalne, oraz niemieckiego krytyka Arthura Seidla (1887), który zaproponował kategorię „muzycznej wzniosłości” jako potencjalne rozszerzenie interpretacyjne hanslickowego dziedzictwa.

Zamiast narzucać jedną wykładnię, publikacja otwiera przestrzeń dla wielorakich odczytań i zróżnicowanych punktów

widzenia. Książka ukazuje również uniwersalną perspektywę, opartą na szerokiej, międzynarodowej podstawie źródłowej. Jej szczególną zaletą jest bogata bibliografia, obejmująca szeroki repertuar pozycji poświęconych problematyce estetyki Hanslicka, tym samym zapoznająca czytelników ze źródłami umożliwiającymi pogłębienie i rozwinięcie wybranych tematów. Przypisy – zebrane na końcu każdego rozdziału – zawierają również oryginalne wersje językowe wszystkich cytatów zaczerpniętych z *Vom Musikalisch-Schönen*, co umożliwia czytelnikowi samodzielną weryfikację dostępnych tłumaczeń oraz ocenę trafności interpretacji.

Publikacja promuje podejście kontrastujące z wciąż powszechnym przedstawianiem Eduarda Hanslicka jako skrajnego formalisty oraz z wynikającym z tego ujęcia odczytywaniem jego poglądów jako rzekomo negujących ekspresyjność muzyki. To błędna interpretacja, wywodząca się z niepełnego zrozumienia jego myśli. Zgodnie z jego stanowiskiem, skoro emocje wywoływane przez muzykę nie mają charakteru *stricte* muzycznego, nie należy uznawać ich za istotne w kontekście muzyki pojmowanej jako sztuka, a tym samym – w kontekście jej estetycznego doświadczania. W książce udowodniono również, że mylne jest interpretowanie ujęcia muzyki przez Hanslicka jako ahistorycznego. Świadomy roli historii w odbiorze estetycznym filozof wielokrotnie podkreśla wagę słuchowego odbioru muzyki w kontekście doświadczania piękna muzycznego. Uwzględnienie geopolitycznego i kulturowego kontekstu epoki pozwala ponadto badaczom wysnuć wnioski, że wpływ myśli Kanta na refleksję estetyczną Hanslicka miał charakter z pewnością pośredni (Zangwill, Wilfing). Podobne spostrzeżenia dotyczą jego nawiązań do tradycji heglowskiej, które dokonały się za pośrednictwem pogłębionej lektury pism Johanna Friedricha Herbartha oraz Friedricha Theodora Vischera. Owo pośrednictwo znajduje odzwierciedlenie

w kolejnych wydaniach traktatu – jak pisze Gracyk: „Hanslicka winniśmy interpretować przez pryzmat Vischera, unikając bezpośredniego przenoszenia idei Kanta czy Hegla. [...] Odczytywanie Hanslicka w perspektywie kantowskiej grozi zniekształceniem jego myśli” (s. 182).

To, co wydaje się szczególnie cenne w zaproponowanym przez Rothfarba, Wilfinga i Landerera „zdynamizowanym” przedstawieniu traktatu *Vom Musikalisch-Schönen*, to pionierski charakter. Po raz pierwszy tekst Hanslicka zostaje potraktowany jako żywy proces, zakorzeniony w konkretnych kontekstach historycznych, edytorskich i intelektualnych. Ujęcie to nie tylko rzuca nowe światło na dobrze znany tekst, lecz również otwiera horyzonty metodologiczne dla badań nad jego znaczeniem i recepcją. Autorzy wskazują zarówno ograniczenia, jak i możliwości dotychczasowej wiedzy, co sprawia, że ich podejście staje się inspirującym zaproszeniem do ponownej, historycznie świadomej lektury Hanslicka. W tym sensie artykuły zebrane w tomie postrzegam nie tylko jako ważny wkład w rozwój badań nad estetyką muzyki, ale także jako zachętę do przemyślenia na nowo samych podstaw interpretacji filozoficznych tekstów o muzyce.